

TARİHSEL BELGELER IŞIĞINDA DİYARBEKİRLİ SAİD PAŞA'NIN HAYATI VE HİZMETLERİ

Bedri MERMUTLU

İstanbul Ticaret Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
mbmermutlu@ticaret.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7155-0964>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 15/06/2022 **Accepted / Kabul Tarihi:** 07/11/2022
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1131111>

TARİHSEL BELGELER IŞIĞINDA DİYARBEKİRLİ SAİD PAŞA'NIN HAYATI VE HİZMETLERİ

ÖZ

Diyarbakır'ın yetiştirdiği çok yönlü ve önemli bir bilgi adamı olan Said Paşa hayatını devlet hizmetinde geçirmiş ve bu hizmete devam ederken erken denilecek bir yaşta vefat etmiştir. Said Paşa'nın memuriyetine ait sicil kaydı yanında atamaları, nakilleri ve hizmetlerine ait belgeler onun hayat seyrinin resmî tanıkları olarak önemli vesikalar hükmündedir. Bu belgelerin bir kısmı Süleyman Nazif tarafından babası Said Paşa hakkında daha önce verilen bilgilerle de örtüşmesi bakımından anlamlı bir teyid hükmündedir. Ayrıca Said Paşa'nın kendi elyazısıyla soy ağacına dair bize bıraktığı bir yazı da beyan edilecek olan belgeler arasında yer alacaktır. Bu belgelerin büyük bölümünü Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından, bir kısmını da Said Paşa'nın el yazısıyla bıraktığı ve çeşitli kütüphanelerde bulunan müsvedde halindeki notlardan elde etmiş bulunmaktayız. Mevcut belgelerin, Diyarbakırlı Said Paşa'nın hayat ve memuriyet hizmetine ilişkin pek çok noktanın aydınlanması ve ileriki çalışmalara katkı sağlamada yardımcı olacağı umudundayız. Said Paşa ilk emekliliği yıllarında memleketi olan Diyarbakır'de boşta bulunduğu sıralarda tecrübelerinden yararlanılmak üzere zaman zaman geçici olarak devlet işlerinde istihdam edilmeye devam etmiştir. Bu geçici görevlerinden biri de Cizre Beyi Bedirhan Paşa'nın oğulları Osman ve Hüseyin Beylerin isyanı sırasındadır. Said Paşa'nın vefatından sonra geride kalan eşi ve yirmi yaşına ulaşmamış çocuklarına maaş bağlanması hususunda yapılan başvuru üzerine işlem başlatılmış, dul ve yetimlere ödenecek miktar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakırlı Said Paşa, Diyarbakır, Memuriyet Hayatı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belgeler.

THE LIFE AND SERVICES OF SAID PASHA FROM DIYARBEKIR IN THE LIGHT OF HISTORICAL DOCUMENTS

ABSTRACT

Raised in the city of Diyarbakir, Said Pasha was a multidimensional and prominent man of knowledge who has spent his life in government service and died at a relatively young age serving his country. In addition to his service records Said Pasha's appointments, transfer papers and official papers relating to his services are important documents that are living witnesses of his life and time. Some of these documents are significant confirmations to former knowledge provided by his son Süleyman Nazif about Said Pasha. In addition, Said Pasha's genealogical tree in a document hand-written by himself will be one of the records presented in this study.

We have obtained most of these documents from the Ottoman archive records of the Prime Ministry, and some of them from the handwritten notes of Said Pasha and found in various libraries. We hope that the available documents will help to enlighten many points related to the life and civil service of Said Pasha from Diyarbakir and to contribute to future studies.

During his first retirement years, Said Pasha continued to be employed in state affairs temporarily to benefit from his experiences during his vacant time in his hometown of Diyarbakir. One of these temporary duties was during the rebellion of Osman and Hüseyin Beys, sons of Cizre Lord Bedirhan Pasha. After Said Pasha's death, the process was initiated upon the application for the payment of a salary to his wife and children who did not reach the age of twenty, and the amount to be paid to the widow and orphans was determined.

Keywords: Said Pasha of Diyarbakir, Diyarbakir, Official Duty, Ottoman Archive of the Prime Ministry, Document.

GİRİŞ

Özellikle tarih alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Diyarbakirli Said Paşa aynı zamanda bir şair, bir hattat ve dirayetli bir devlet adamı olarak tanınmaktadır. *Mir'âtü'l-İber* adlı tarih kitabıyla haklı bir itibar elde etmiştir. Dedesi İbrahim Cehdî gibi kendisi ve oğlu Süleyman Nazif de şairdir. Fransızcadan, Mehmed Zeki Efendi ile müştereken çevirdikleri *Mir'ât-ı Sıhhat* adlı eserle (1871) başlayan yazarlık hayatı şiirlerini içeren *Divançe* (1871) ve Arapçadan çevirdiği *Nuhbetü'l-Emsâl* (1872) ve *Tabsiretü'l-İnsan* eseriyle (1872) devam etmiştir. Diyarbakir tarihiyle ilgili önemli bir çalışması 1884-1885 yılında yayımlanan Diyarbakir Sâlnamesinde yayımlanmıştır. Said Paşa'nın opus magnum sayılan eseri *Mir'âtü'l-İber*, dokuz küçük cilt halinde 1886 yılında 3186 sayfa olarak yayınlanmıştır. Edebî sanatlar konusunda yazdığı önemli bir eser olan *Mîzânü'l-Edeb* 1888 yılında, *Hulâsa-i Mantık* kitabı ise 1892 yılında yayına girmiştir. Ayrıca astronomi, fizik ve matematik konularına da ilgi duyan Said Paşa'nın çalıştığı konulara dair yazdığı müsveddeler ve tuttuğu notlar kütüphanelere bağışlanan evrakı arasında bulunmaktadır. Said Paşa, 30 Kasım 1891 tarihinde elli dokuz yaşında iken son memuriyet yeri olan Mardin'de vefat etmiştir.

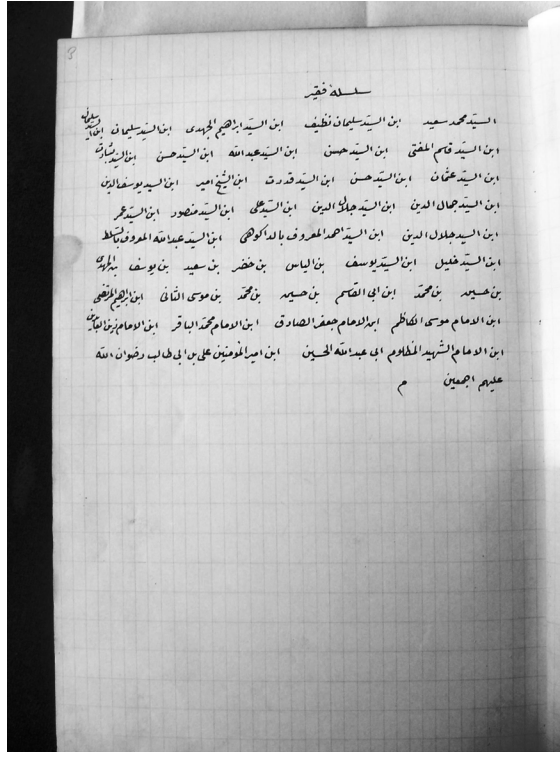
On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı ilim hayatında önemli bir isim olduğu kadar yöneticilik görevinde gösterdiği başarı ve dürüstlikle de örnek bir şahsiyet olan Diyarbakirli Said Paşa'nın yeteri kadar tanındığı söylenemez. Değerli yazar Süleyman Nazif'in babası olmasa belki daha az tanınmış olacaktı. Ancak çok yönlü bir ilim adamı olduğunu bıraktığı eserlerle bildiğimiz Said Paşa'nın hak ettiği şekilde tanınması gerektiği inancıyla hayatı ve çalışmaları hakkında arşiv kayıtlarında bulunan belgelerden bir kısmını bilim dünyasıyla paylaşarak bu tanıtımda bir katkı sağlayacağımızı düşünüyoruz. Bu belgelerin büyük bölümünü Başbakanlık Osmanlı arşivi kayıtlarından, bir kısmını da Said Paşa'nın el yazısıyla bıraktığı ve çeşitli kütüphanelerde bulunan müsvedde halindeki notlardan elde etmiş bulunmaktayız.

Mevcut belgelerin, Diyarbakirli Said Paşa'nın hayat ve memuriyet hizmetine ilişkin pek çok noktanın aydınlanması ve ileriki çalışmalara katkı sağlamada yardımcı olacağı umudundayız.

1. SOYAĞACI BELGESİ

Said Paşa'nın Arkeoloji Müzesi'nde bulunan evrakı arasında kendi el yazısıyla yer alan ve "Silsile-i Fakir" başlığını taşıyan bir belgede Said Paşa'nın soy ağacı yazılıdır. Bu belgeye göre Said Paşa'nın Hazret-i Hüseyin yoluyla kırk üçüncü nesilden Peygamber torunu bir seyyid olduğu anlaşılmaktadır:

"Silsile-i Fakir: Esseyyid Mehmed Said İbn Esseyyid Süleyman Nazif İbn Esseyyid İbrahim el-Cehdî İbn Esseyyid Süleyman İbn Esseyyid Kasım el-Müftî İbn Esseyyid Hasan İbn Esseyyid Abdullah İbn Esseyyid Hasan İbn Esseyyid Beşaret İbn Esseyyid Süleyman İbn Esseyyid Osman İbn Esseyyid Hasan İbn Esseyyid Kudret İbn Eşşeyh Emir İbn Esseyyid Yusufeddin İbn Esseyyid Cemaleddin İbn Esseyyid Celâleddin İbn Esseyyid Ali İbn Esseyyid Mansur İbn Esseyyid Ömer İbn Esseyyid Celâleddin İbn Esseyyid Ahmed el-maruf bi'd-Dâkûhî İbn Esseyyid Abdullah el-maruf bi't-Tasallut İbn Esseyyid Halil İbn Esseyyid Yusuf bin İlyas bin Hıdır bin Said bin Yusuf bin el-Mehdi bin Hüseyin bin Muhammed İbn Ebî'l-Kasım bin Hüseyin bin Muhammed bin Musa essâni İbn İbrahim el-Murtaza İbn el-İmam Musa'l-Kâzım İbn El-İmam Caferü's-Sadık ibn El-İmam Muhammedü'l-Bakır İbn El-İmam Zeynü'l-Abidin İbn el-İmam eşşehid el-mazlum Ebî Abdullah el-Hüseyin İbn Emîri'l-Mü'minîn Ali bin Ebî Talib rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn."

(ARKEOLOJİ KTP., 534/III, s. 3)

2. MEMURİYET SİCİL KAYDI

“Mehmed Said Paşa Diyarbekir eşrafından olup vüzerâ-yı izâm kethüdalıklarında ve divan kitabetlerinde istihdam olunmuş olan Divan Efendisizâde Süleyman Nazif Efendi'nin mahdumudur. 1248 senesinde [1832] Diyarbekir'de tevellüd etmiştir.

Sıbyan mektebinde mukaddemât-ı ulûm-i dîniyeyi gördükten sonra Celâl'e kadar Diyarbekir ulemâsından ve ulûm-i riyaziye ve tabiiyeyi bazı erbâbından tahsil etmiştir. Arabî ve Fârisî tahrir ve tekellüm ve Türkçe kitabet eder ve Fransızca'yı istihraç edebilir. Âsâr-ı edebiye ve durûb-i emsâle müteallik Arabî'den ve fenn-i hıfz-ı sıhhate dair Fransızca'dan mütercem *Nuhbetü'l-Emsâl* ve *Mir'ât-ı Sıhhat* nam matbu eserleri vardır. Ve Riyaziyata dair bir kitabın Hesap ve Usûl-i Cebir ve Logaritmayı hâvi birinci cildini ikmal etmiştir.

1265 senesi [altı] Rebiülahirinde [1 Mart 1849] on yedi yaşında olduğu halde mülâzemetle mülga Kürdistan Eyaleti Tahrirat Odası'na dâhil ve sene-i merkume evâhirinde yüz elli kuruş maaşa nail olup 67 Muharreminde maaşı iki yüz kuruşa ve 69 Cemaziyelulâsında [Şubat 1853] altı yüz kuruşa ve 75 Rebiülevvelinde [Ekim 1858] dokuz yüz kuruşa iblâğ olunmuş ve 77 senesi Şevvalinde [Nisan 1861] bin beş yüz kuruş maaş ile eyâlet-i mezkûre Tahrirat Başkitabeti'ne tayin olunarak gerek Oda-yı mezkûra devamı ve gerek kitabet-i mezkûrede bulunduğu müddetlerde on üç sene meclis-i kebir umûr-ı tahririni ve on sene kadar dahi eyalette Arabî kitabetini ilave-i memuriyet olarak ifa etmiştir. 84 senesi Cemaziyelulâsında [Eylül 1868] maaşı iki bin beş yüz kuruşa ve sene-i mezkûre evâhirinde bin kuruş zam ile üç bin beş yüz kuruşa iblâğ ile Diyarbekir Vilâyeti Mektupçu Muavini ve 85 senesi Şabanında [Aralık 1868] dört bin yüz altmış kuruş maaş ile vilâyet-i mezkûreye Mektupçu olup 87 senesi Rebiülahirinde [Temmuz 1870] maaşı beş bin kuruşa iblâğ edilmiş ve 89 senesi Cemaziyelahiyesinde [Ağustos 1872] on bir bin iki yüz kuruş maaş ile Mamuretü'l-azîz ve 91 senesi Recebinde [Ağustos 1874] mezkûrül-mikdar maaş ile Maraş mutasarrıflıklarına tayin edilip 93 senesi iptidasında [Şubat 1876] Maraş mutasarrıflığından istifa ile sene-i merkûme Recebinde [Ağustos 1876] altı bin beş yüz kuruş maaş ile Mardin ve 94 senesi Rebiülevvelinde [Mart 1877] yine ol mikdar maaş ile Muş mutasarrıflıklarına memur olup 95 senesi Rebiülevvelinde [Mart 1878] mezkûr Muş mutasarrıflığından dahi istifa ile Diyarbekir'e giderek bir müddet sonra Islahat Memuru Mua-

vini sıfatıyla bir mâh kadar Dersim'de bulunmuş olduğu halde daha evvel Derseadet'çe mezkûr muavinliğe diğerinin memur edilmiş olması cihetiyle yine Diyarbakır'e avdet edip sene-i merkume Zilhiccesinde altı bin beş yüz kuruş maaş ile Bedirhan Paşazadelerin hadisesinden dolayı ıslahat memuriyeti refakatine tayin edilmiş ve memuriyet-i mezkûrenin hitamında yani 96 senesi Rebiülevvelinde [Mart 1879] altı bin beş yüz kuruş maaş ile ile'l-ân uhdesinde bulunan Siirt Mutasarrıflığına tayin kılınmıştır.

73 senesinde [1857] Hâcelik ve 82 senesinde [1865] Salise ve 85 senesinde [1868] Saniye ve 87 senesinde [1870] Mütamayız ve 89 senesinde [1872] Mîr-mîranlık rütbelerini ihraz etmiş ve müddet-i memuriyeti olan otuz sene dört mâhta on bir mâh bilâ-maaş mazul kalmıştır. Bulduğu memuriyetlerden istifa ve tahvil ve ikmal-i hizmet suretleriyle infikâk edip leke-dâr-ı töhmet olmamış ve taht-ı muhakemeye dahi alınmamıştır. Memur olduğu mutasarrıflıklardan berâet-i zimmetle infisal etmiş olduğunu müş'ir yedinde bulunan tahrirat ve mezâbitin zeyli Siirt meclis-i idaresinden mazbata ile musaddak suretlerini merbûten takdim eylemiştir.

Diyarbakır vilâyeti valisi devletlü İzzet Paşa hazretleri tarafından tahrir edilen mülâhazada, "Muma ileyh işbu tercüme-i hâl varakasında beyan eylediği cihetlerin şu vilâyet haricinde bulunanlarını melfûf-i mazbata ispata kâfi olduğu gibi Bedirhan Paşazadelerin mesele-i zâilesi ıslahat muavinliği taraf-ı âcizîden vuku bulan inha üzerine icra buyrulup bunda ve şimdi bulunduğu Siirt mutasarrıflığındaki hüsn-i hizmet ve gayreti bizzat meşhudum olmuş ve diğer cihetlerinin tamamen muvâfık-ı hasene ve hakikat olduğu tahakkuk ederek fazl ü kemali ve iffet ve istikameti ve şimdiye kadar bulunduğu memuriyetlerde pek çok hüsn-i hizmeti mütevatiren sabit bulunmuş idüğü tasdik kılınır" denilmiştir. 29 Zilkade 96 ve 1 Teşrinisani 95 [14 Kasım 1879].

Mûma ileyh Said Paşa 96 senesi şehr-i Ramazan-ı şerifinin yirmi beşine müsadif 95 senesi Eylülünün birinde [12 Eylül 1879] beş bin sekiz yüz elli kuruş maaş ile Mardin Mutasarrıflığına tayin olunarak 99 senesi şehr-i Ramazan-ı şerifinin yirmi altısında vaki 98 senesi Temmuzunun yirmi dokuzunda [11 Ağustos 1882] tekaüdü icra olunmuştur.

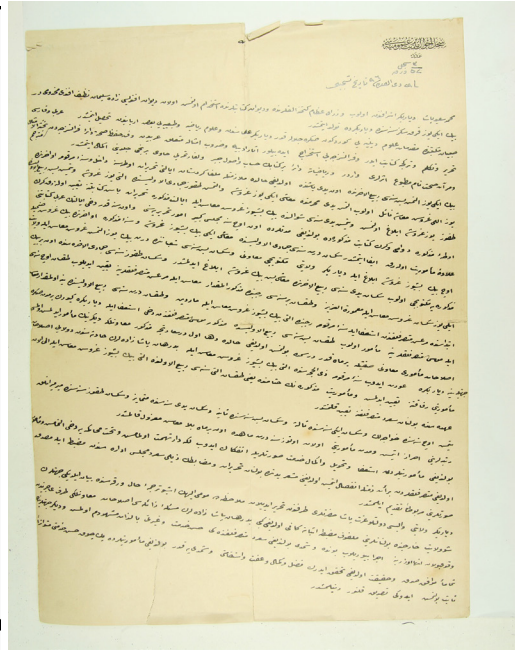
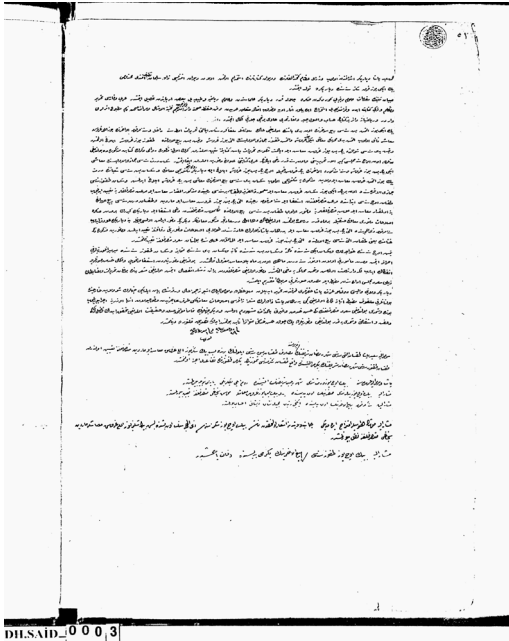
Paşa-yı muma ileyh uhdesine 1304 senesi şehr-i Receb-i şerifinin altısında [31 Mart 1887] Rumeli Beylerbeyi Pâyesi tevcih buyurulmuştur.

Müşarün ileyh 1307 senesi Saferinin on yedisinde [13 Ekim 1889] yedi bin beş yüz kuruş maaşla Muş sancağı mutasarrıflığına tayin buyurulmuştur.

Müşarün ileyhe sene-i merkume Rebiülahirinin on yedisinde [11 Aralık 1889] ikinci rütbeden Mecidî nişan-ı zî-şanı ihsan buyurulmuştur.

Müşarün ileyh, Muş'un havasıyla imtizaç edemediği cânib-i vilâyetten iş'ar olunmaktan nâşi 1308 senesi Zilhiccesinin on beşinde [22 Temmuz 1891] beş bin sekiz yüz elli kuruş maaşla Mardin sancağı mutasarrıflığına nakil buyurulmuştur.

Müşarün ileyh 1309 senesi Rebiülahirinin yirmi yedisinde [30 Kasım 1891] vefat etmiştir".

BOA, Sicill-i Ahvâl-i Umumi Müdiriyeti aded: 3/52 tarih-i tescili 29 Zilkade 96 BOA, İ.DH SAİD 3/27; BOA, Y. PRK. DH 3/40 – 2 Z 1306

3. BEDİRHAN PAŞAZÂDELERİN İSYANININ BASTIRILMASI

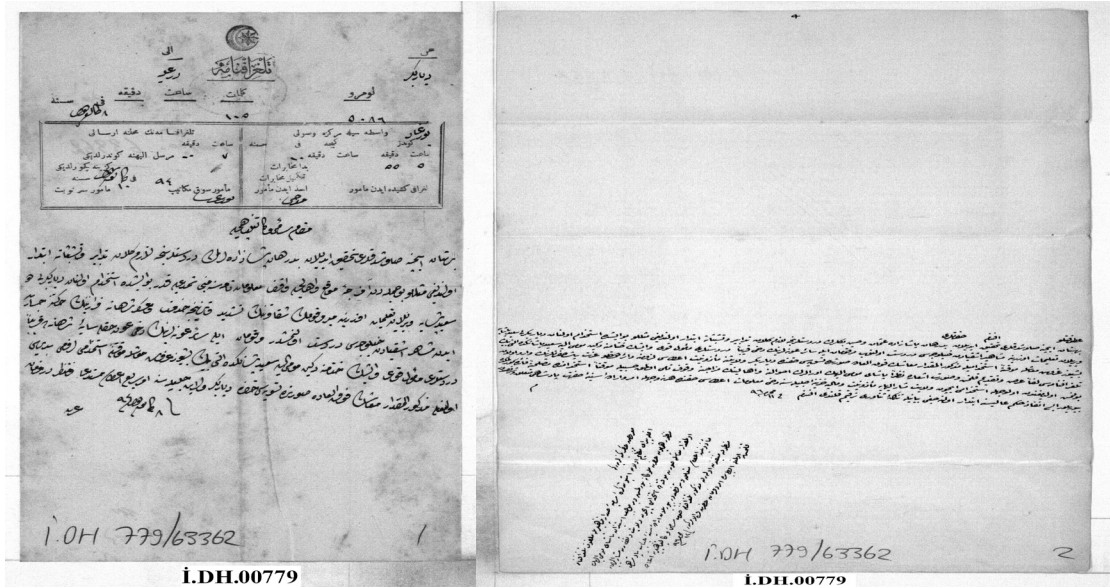
Said Paşa ilk emekliliği yıllarında memleketi olan Diyarbakir'de boşta bulunduğu sıralarda tecrübelerinden yararlanılmak üzere zaman zaman geçici olarak devlet işlerinde istihdam edilmeye devam etmiştir. Bu geçici görevlerinden biri de Cizre Beyi Bedirhan Paşa'nın oğulları Osman ve Hüseyin Beylerin isyanı sırasındadır. Diyarbakir Valisi İzzet Paşa tarafından sadaret makamına çekilen telgrafta Bedirhan Paşazâdelerin isyanı dolayısıyla baş gösteren şekavet hadisesinin bastırılması konusunda bölgeyi iyi tanıyan Diyarbakirli Said Paşa'nın yardımına ihtiyaç olduğu ve bu sebeple geçici olarak istihdam edilmesinin yararlı olacağı hususu dile getirilmiştir. (BOA, İ. DH 779/ 63362 - 8 Kânunievvel sene 94)

Bu telgraf üzerine merkezden gelen emirle İzzet Paşa'nın bu isteği onaylanmıştır:

“Atufetü Efendim Hazretleri

Buhtan içine savuştukları tahkik edilen Bedirhan Paşazâde Osman ve Hüseyin Beylerin derdestlerince lâzım gelen tedâbir ve teşebbüsâta ibtidar olduğu misillü bu işte istihdam olunan Diyarbakirli Said Paşa'ya verilen talimat üzerine meşâhir-i eşkıyadan haylicesi derdest olunup merkumân ile sair avenelerinin dahi karîben derdestleri me'mûl-i kavî ve işin hitamına değin mûma ileyh Said Paşa'nın da altı bin beş yüz kuruş maaşla muvakkaten istihdamıyla mezkûr'l-mikdar maaşın fevkalade surette tesviyesi hakkında Diyarbakir vilâyetine me'zuniyet i'tâsı lüzumuna dair atufetlü İzzet Paşa Hazretleri'nin varid olan telgrafnamesi leffen arz ve takdim kılınmış ve suret-i iş'âra nazaran Paşa-yı mûma ileyh'in oraları ahvâline ve ahâlinin mizacına vukuf-ı tâmmı olmak hasebiyle muvakkaten istihdamında maslahaten faide görülmekte bulunmuş olduğundan olvecihle istihdamı için vilâyet-i müşarûn ileyhâya me'zuniyet ve Maliye Hazine-i Celilesi'ne dahi malumat i'tâsı hakkında her ne vecihle emr ü irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişâhî müteallik ve şerefsudûr buyurulur ise infaz-ı hükmi-âlisine ibtidar olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkim kılındı.”

11 Muharrem sene 96

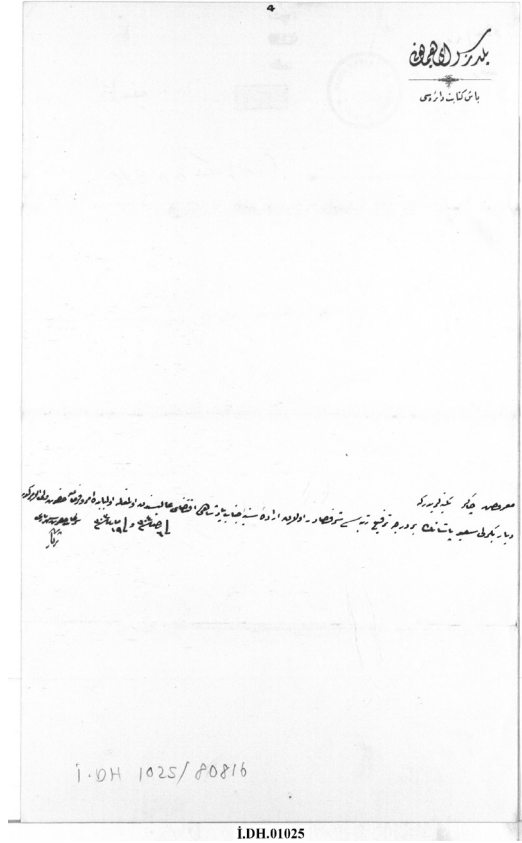
(BOA, İ.DH 779/63362) (BOA, İ.DH 779/63362 - 11 M 1296 [5 Ocak 1879])

4. RÜTBE TERFİİ

6 Recep 1304 [31 Mart 1887] tarihinde Said Paşa'nın bir derece rütbe terfi aldığı BOA belgelerinden öğrenilmektedir:

“Diyarbakirli Said Paşa'nın bir derece terfi-i rütbesi şeref-sâdir olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî iktiza-yı âlisinden olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir”. 6 Recep 304 ve 19 Mart 303 [29 Mayıs 1887] Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî bende Süreyya (BOA, İ. DH 1025/80816 – Dâhiliye 45);

“Diyarbakir hanedanından Said Paşa”nın 6/7 Recep 1304 tarihinde Rumeli Beylerbeyliği pâyesini almış olduğu devlet sâlnamesinde de gösterilmektedir: *Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Defa 43, Mahmudbey Matbaası, İstanbul, 1305 h, s. 92.

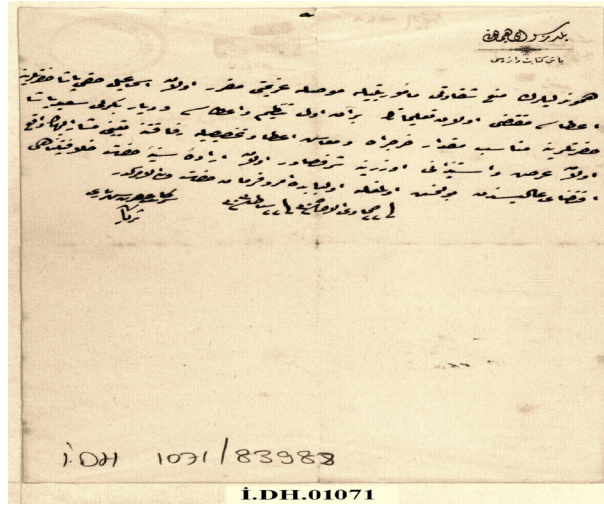
BOA, İ. DH 1025/80816 – Dâhiliye 45, 6 B 1304 [29 Mayıs 1887]

5. HEMAVEND EŞKIYASINA YÖNELİK GÖREVİNDEN AFFEDİLMESİ

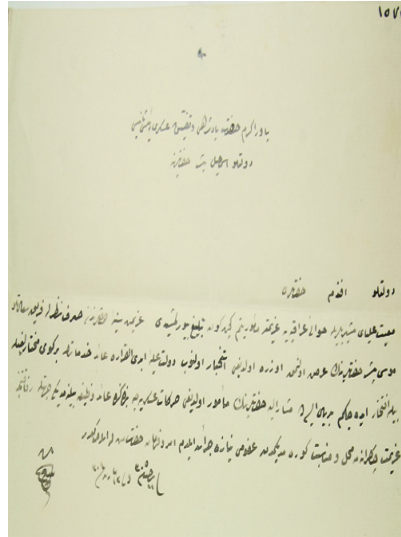
Said Paşa boşta kaldığı sıralarda “Hemavendlilerin men‘-i şekâveti memuriyetiyle Musul’a azîmeti mu-karrer olan İsmail Hakkı Paşa Hazretleri’ne i‘tâsı muktazi olan talimatın bir an evvel tanzim ve i‘tâsı ve Diyarbekirli Said Paşa hazretlerine münasip miktar harcırah ve maaş i‘tâ ve tahsisiyle refakatine tayini” emredilmişken (BOA, İ. DH 0107/83988 – 22 C 1305) Said Paşa mazeret göstererek bu görevden affedilmesini istemiştir. Yapılan yazışmalar sonucunda Said Paşa, refakatine ihtiyaç duyulmadığına karar verilerek görevden affedilmiştir. Arşiv belgelerinde bu konudaki yazışmalar takip edilebilmektedir:

“Maiyyet-i müşirîleriyle havâli-i Irakiye’ye azîmet-i memuriyetim geçen gün tebliğ buyrulmuş idi. Azîmet-i seniyye-i devletlerinden sarf-ı nazarla Ferik saadetlü Musa Paşa Hazretleri’nin arz olunmak üzere olduğu istihbar olunup devlet-i aliyye-i ebediyyü’l-karara ait hidemâtın bir köy muhtarlığıyla bile iftihar edeceğim bedihî ise de müşârün ileyh hazretlerinin memur olduğu harekât-ı askeriyece bendenize ait vazife bilinemediği cihetle refakatince azîmet-i çâkerâneme mahal ve münasebet göremediğimden afvımı niyaza cür’et eyledim. Emr ü ferman hazret-i men lehü’l-emrindir.” 11 Recep 305 ve 12 Mart 304 [24 Mart 1888] Bende Said.

“İsmail Hakkı Paşa Hazretleri’nin Musul taraflarına azîmeti kararı üzerine bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne refakatine tayin kılınmış olan Diyarbekirli Said Paşa hazretlerinin bu hizmetten afvı istidasını hâvi müzekkeresinin leffîyle Paşa-yı müşârün ileyhlerinden alınan tezkire-i mezkûr müzekkere ile me‘an arz ve takdim kılınmış ... Hemavendlerin te’dip ve istisalleri maddesi kesb-i sühûlet edip ... müşârün ileyh Said Paşa’nın azîmetine lüzum ve hacet görünmemekte bulunmuş olmakla ...” 14 Recep 305 ve 14 Mart 304 [27 Mart 1888] Sadrazam Kâmil (BOA, İ. DH 1075/ 84338 – 21 B 1305).

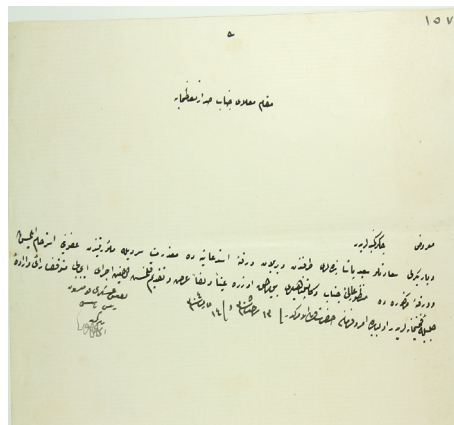

(BOA, İ.DH. 1071/83988)

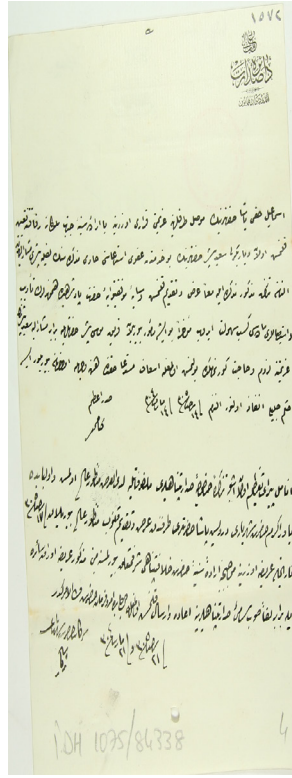
9. Hemavend dilekçesi

(BOA, İ. DH 1075/84338 - 11 Recep 305 ve 12 Mart 304 [24 Mart 1888])

10. Hemavend - Teftiş-i Askerî Komisyonu yazısı

(BOA, İ.DH 1075/84338 – 13 Recep 1305)

11. Hemavend - Sadaret kaydı

(BOA, İ. DH 1075/ 84338 – 21 B 1305)

6. ŞİKÂYET DİLEKÇESİ

Zaruret nedeniyle Muş mutasarrıflığını kabul etmek zorunda kalan Said Paşa buranın iklimine uyum sağlayamayıp hastalanınca memuriyetinin başka bir sancağa naklini talep etmiş, hatta yaptığı hizmetlerin karşılığının valilik olması gerektiğini belirterek bu takdirde daha iyi hizmet verebileceğini uzun bir dilekçeyle dile getirmiştir:

“Hâk-i pâ-y-1 âli-i fehâmet-penâhîlerine

Ma‘ruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

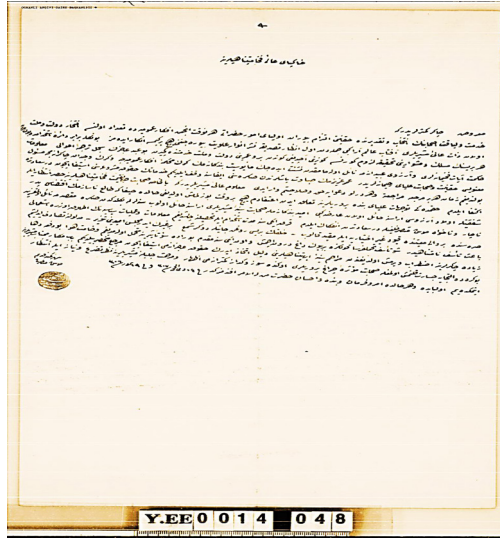
Hizmet ve liyakat ashâbının intihap ve takdirinde hakkaniyeti iltizam buyuran evliyâ-yı umûr hazerâtı her ne vakit encümen-i efkâr-ı umumiyede ta‘dâd olursa iftihar-ı devlet ve millet olan zât-ı âli-i müşîrîleri âfitâb-ı âlem-ârâ gibi cümleden evvel enzâr-ı tasdike neşr-i envâr-ı ulviyet buyuracağını hiçbir kimse inkâr edemez. Bununla beraber daire-i istihdamda bulunanlardan her birisinin meslek ve mişvârını tahkike lüzum görünse gözünü açtığı günden beri ömrünü devlet ve millet hizmetinde geçiren bu abd-i âcizin sicill-i tercüme-i ahvâli ma‘lûmât-ı hikmet-âyât-ı fahîmâneleri ve arzu-yı abîdâneme nâil olamamaktan neş’et edecek me‘yusiyet-i bendegânemin gerek mahkeme-i efkâr-ı umûmiyece ve gerek vicdan-ı çâkerânemce mes’ul-i ma‘nevîsi hakkaniyet ve sahâbet-i ulyâ-yı rahîmâneleridir. Ömr-i azizimin sabâvet başlarından sonrasını îfâsına vakf eylediğim hıdemâtın hukûk-ı meşrûasını istîfa için Derseadet’te bulunduğum zaman her bir mercie müracaata ve her türlü davaya hak ve salâhiyetim var idi. Malum-ı âli-i müşîrîleridir ki bilhassa sahâbet-i cihan-kıymet-i fahâmet-penâhîlerine hasr-ı intizar ile iktifa eyledim. Hakkımdaki teveccühât-ı ülyâ-yı bende-perverîlerine taalluk eden itikadım hiçbir vakit bozulmamış olduğu halde hayfâ ki tâli‘-i nâ-sâzımın iktizası peder şefkatiyle evlat arzusu arasına hâil olan arıza gibi ümmîd-i bendegânemle sahâbe-i seniyye-i müşîrîleri arasına hâil olup senelerle bekledikten sonra maksadıma nâil olmaksızın nâçâr ve nâ-hâh Muş mutasarrıflığıyla Derseadet’ten infikâk eyledim. Kırk iki sene müddet istihdam ile tahsiline çalıştığım malumat ve ameliyat-ı siyasiyenin itlâk üzere istimali sırasında bir vali maiyetinde kuyûd-ı

gayr-i ihtiyariye ile mukayyet kalıp - *Halkın birisi revgan-i câniyle döker şem'* / *Bir gayrın eder meclis-i ümmîdini tenvîr* - medlûlüne tesadûf edişim bâis-i teessüf-i namütenahidir.

Şu teessüf-i tahammül-fersâ kulunuza bir büyük dâğ-ı derûn açmış ve on iki sene mukaddem burada sû-i tesirine mütehammil olamadığım vehâmet-i hava bu defa daha ziyade çâkerlerine ızdırap vermiş olduğundan merâhim-i seniyye-i übbehet-penahîlerini delil ittihaz ederek hukuk-ı âcizânemi istifa için merci-i münhasır bildiğim bâb-ı mekârim-i cenâb-ı müşîrîlerine bu kerre de ilticaya cesaret kılınmış olmakla sahâbet-i müessire-i çerâğ-perverîleri önünde sûz ü güdâz-ı kemterânemi izhar ve merhamet-i celîle-i müşîrîlerine nazar-ı tazarru ve niyaz ile intizar etmekteyim. Ol bâbda ve her halde emr ü ferman ü bende vü ihsan hazret-i men lehü'l-emr efendimizindir.”

14 Zilhicce 307 ve 19 Temmuz 306. Bende-i kemîne-i kadîm Muş Mutasarrıfı Mehmed Said (BOA, Y. EE 14/48).

Bu dilekçeyi vermiş olmasına rağmen Said Paşa'nın bir yıla yakın bir zaman daha Muş'ta görev yaptıktan sonra Mardin'e nakli gerçekleşmiştir. 22 Temmuz 1891'de Mardin mutasarrıflığı görevine nakledilen Said Paşa'nın Mardin'deki son görevinin dört ay civarında olduğu (22 Temmuz-30 Kasım 1891) anlaşılmaktadır.

(BOA, Y. EE 14/48 – 14 Z 1307 [2 Ağustos 1890])

7. MARDİN MUTASARRIFLIĞINA TAYİNİ

“Devletlü Efendim Hazretleri

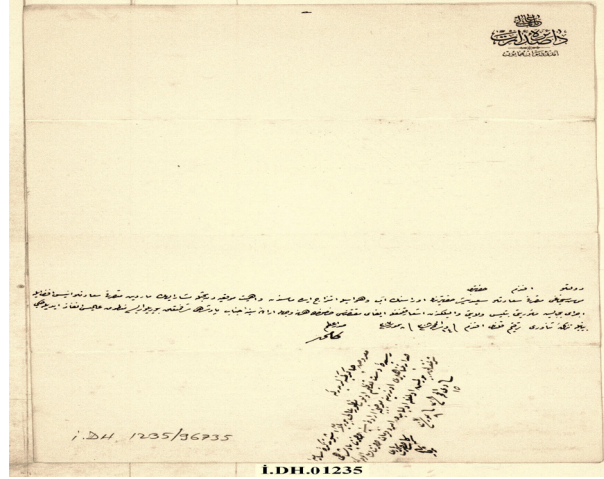
Muş Sancağı Mutasarrıfı saadetlü Said Paşa Hazretleri'nin orasının âb ü havasıyla imtizaç edememesine ve ehemmiyet-i mevkiiyeden bahisle müşârün ileyhin Mardin Mutasarrıfı saadetlü Enis Efendi ile icra-yı becâyîş-i me'muriyeti Bitlis Vilâyeti valiliğinden iş'ar-ı ... îfâ-yı muktezası hususunda her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişâhî şeref-müteallik buyurulur is mantuk-ı âlisi infaz edileceği beyanla tezkire-i senaverî terkim kılındı efendim. 14 Zilhicce sene 308

Sadrazam Kâmil”

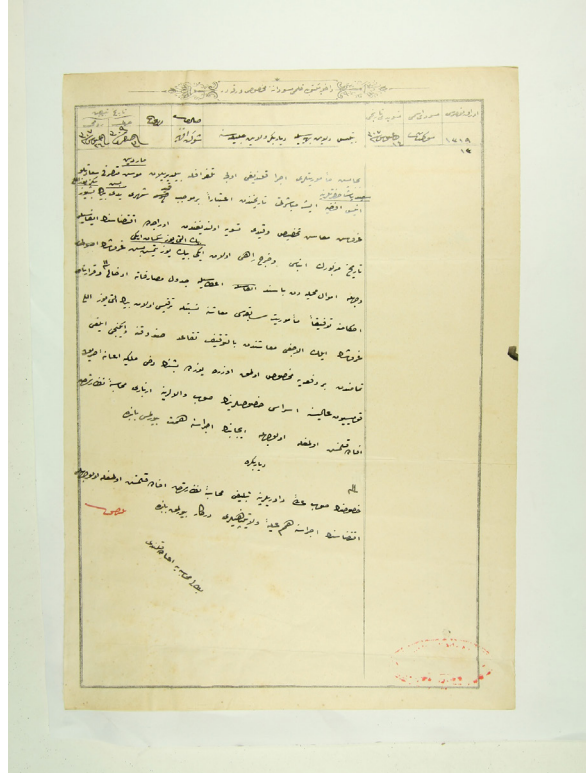
Bu yazının ardından “irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişâhî şeref-müteallik buyurulmuş” olarak 15 Zilhicce 1308 [22 Temmuz 1891] tarihinde Said Paşa'nın Mardin mutasarrıflığı görevine becayiş yoluyla nakli gerçekleşmiş olur.

Dâhiliye Mektubî Kaleminden Bitlis vilâyet-i behiyyesiyle Diyarbakır vilâyet-i aliyyesine birlikte yazılan bir yazıyla becayiş yoluyla Mardin sancağına nakli yapılan Said Paşa'nın maaş miktarı ve yapılacak kesinti durumları bildirilmektedir:

“Becayış-i memuriyetleri icra kılındığı evvelce telgrafla bildirilen Muş Mutasarrıfı Said Paşa Hazretlerine işe mübaşeret tarihinden itibaren ber-muceb-i kayd şehri beş bin sekiz yüz elli kuruş maaş tahsisi ve kaydı tesviye olduğundan oraca da iktizasının ifâsiyle tarih-i mezbûrun inbâsı ve harc-ı râhı olan bin altı yüz seksen iki kuruşun usûl-i veçhiyle emvâl-i mahalliyeden bâ-sened i‘tâsiyle cetvel-i mesârifâta ithali ve kararname ahkâmına tevfikân memuriyet-i sâbıkası maaşına nispetle terakkisi olan bin altı yüz elli kuruşun ilk alacağı maaşından bittevkif tekaüd sandığına ve ikinci aylığı tamamından bir defaya mahsus olmak üzere yüzde beşinin dahi Mülkiye İane-i Harik Komisyon-ı Âlisi’ne isrâsı hususlarının savb-ı vâlâlarına izbârı muhasebe-i nezaretçe ifade kılınmış olmakla ol vecihle icabının icrasına himmet buyrulması bâbında.” 3 Safer 309 ve 26 Ağustos 307 [8 Eylül 1891] (BOA, DH. MKT 1865/88 – 3 S 1309).

(BOA, İ.DH 1235/96735)

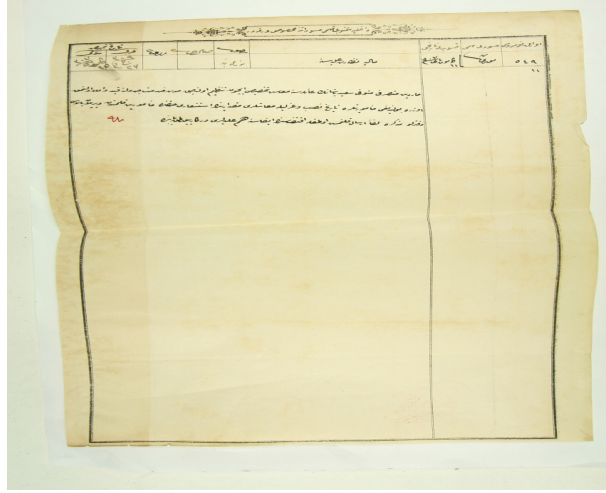
(BOA, DH. MKT. 1865/88 - 3 S 1309)

8. MEMUR KÜNYE BİLGİSİ

Dahiliye Mektubî Kaleminden Maliye Nezaret-i Aliyyesine yazılan yazıda müzekkerenin ilişikte gönderilerek yetim ve dul maaşlarının bağlanması hususunda gereğinin yapılması istenmiştir:

“Mardin Mutasarrıfı müteveffa Said Paşa'nın ailesine maaş tahsisi için tanzim olunacak müddet-i hizmet cetveline kayıt ve imlâ olunmak üzere bulunduğu memuriyetlere tarih-i nasp ve azliyle maaşları miktarının istiş'arı hakkında memuriyet kaleminden verilen bâlâsı defterlü müzekkere leffen irsal kılınmış olmakla iktizasının îfâsına himem-i aliyyeleri der-kâr buyrulmak bâbında.” 27 C 309 ve 15 Kânunisani 307 (BOA, DH. MKT 1916/49 -27 C 1309).

Mülkiye Tekâüd Dairesince işlem sonuca bağlanarak cevap verilecektir.

İsim ve şöhreti: Saadetlü Mehmed Said Paşa

Sinni: Elli üç yaşındadır

Hakk-ı tekâüdî iktisap eden zâtın hizmet-i devlete duhulü tarihi: 17 Şubat 64

Müddet-i hizmeti kaç seneye bâliğ olduğu: Otuz bir senedir

Memuriyet-i ahîresi: Mardin Mutasarrıflığı

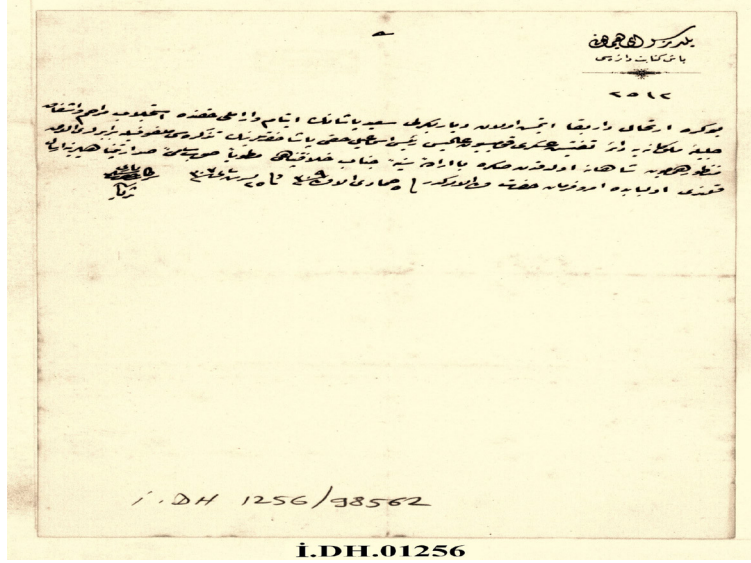
Mazul ise memuriyet-i ahîresinden infisali tarihi: Hâlen müstahdem

Hakk-ı tekaüdü iktisap ettiği tarihten geriye doğru on sene müddette aldığı maaşların mecmuu: 686 214 kuruş

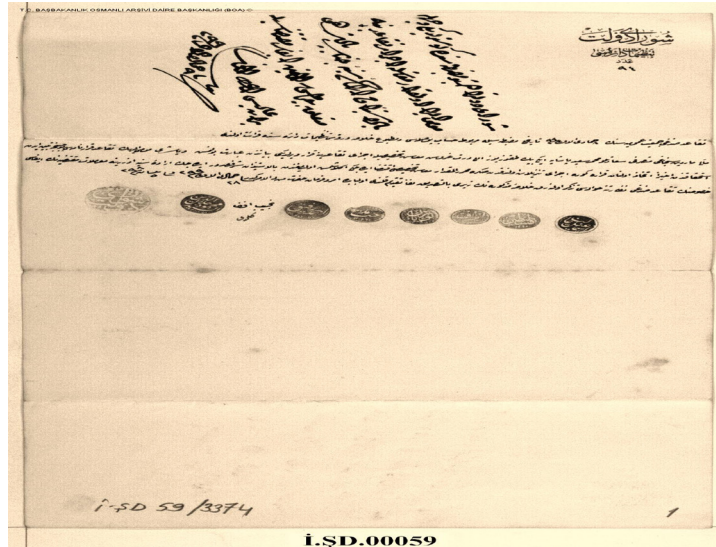
Nizâmen müstahık olduğu maaşın miktarı: 2954 kuruş

... İhtar ... 94 numaralı mazbatanın melfufudur. 28 Cemaziyelevvel 299 ve 5 Nisan 298 [17 Nisan 1882] (BOA, İ.ŞD 59/3374-2).

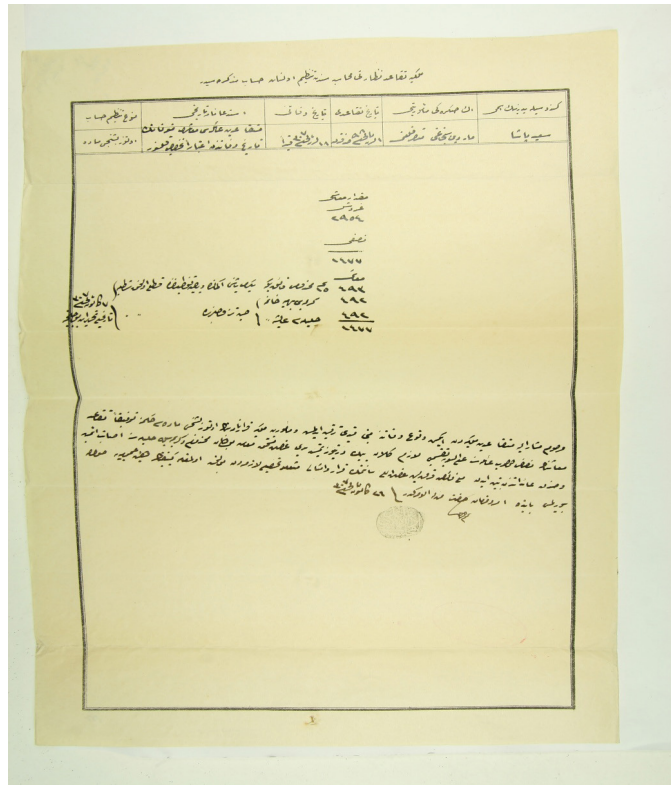
mezkûrun mahlûlâtı hakkında otuz dördüncü madde mucebince muamele olunmak üzere Sandık'tan tahsisi tezekkür kılınmış olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir."10 Recep 1309 ve 28 Kânunisanı 1307 (BOA, ŞD 911/74 – 25 B 1309 Orijinal Kayıt No: Tekâüt 3/1266).

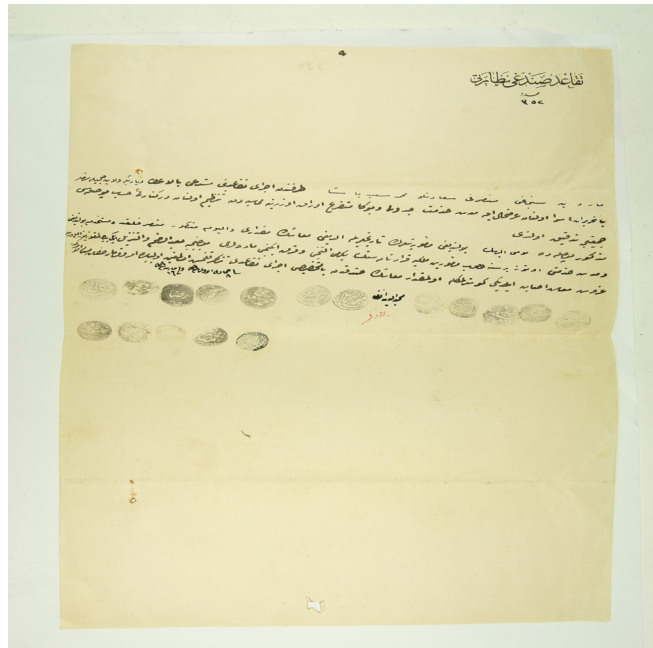
(BOA, İ.D.H. 1256/98562)

(BOA, İ.ŞD 59/3374)

(BOA, ŞD. 911/74 25 B 1309)

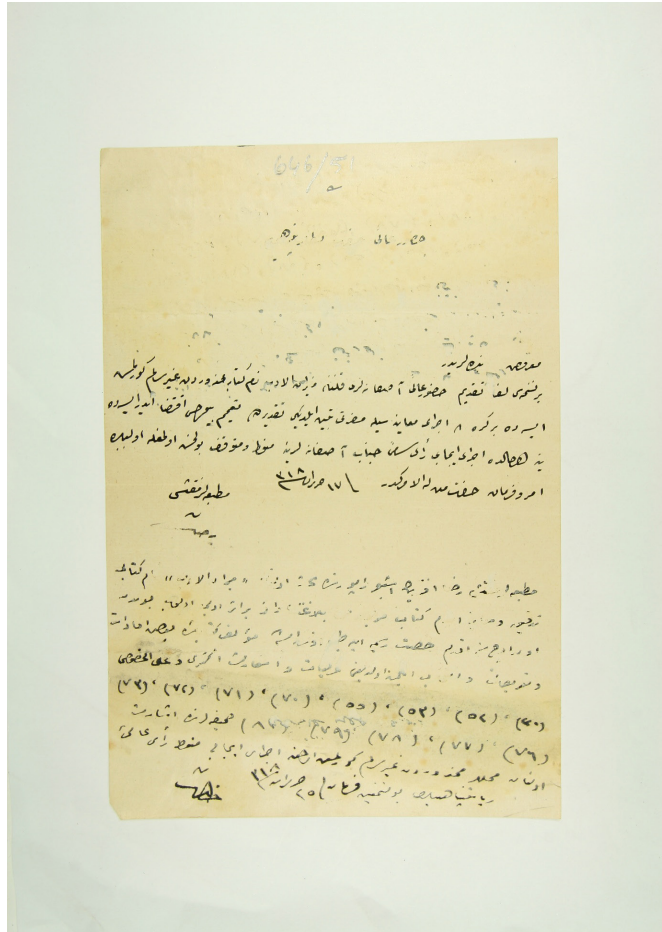
(BOA, ŞD. 2453/10 - 28 CA 1299)

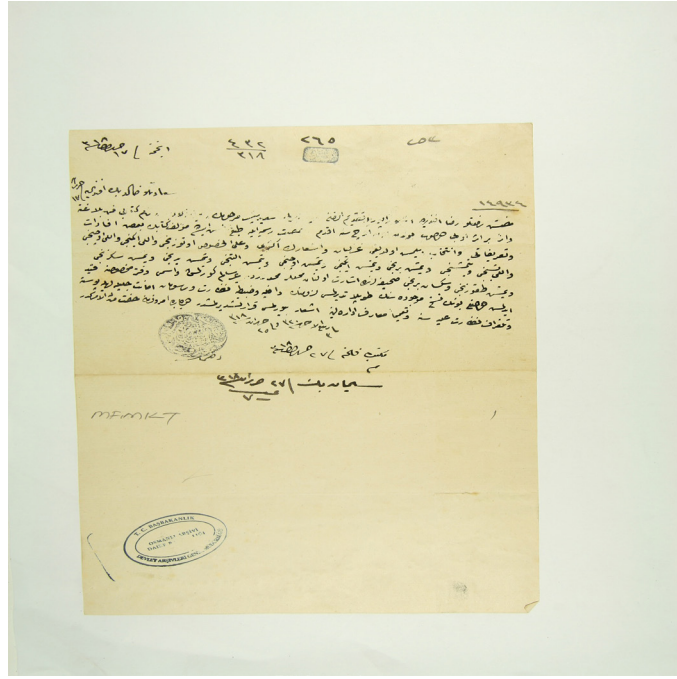
da Matbaalar Müfettişi Rıza Efendi'nin yazmış olduğu 17 Haziran 1318 tarihli yazı üzerine eser bir daha kontrol edilerek aşağıdaki rapor tanzim edilmiştir:

“17 Haziran Müfettiş rif'atlı Rıza Efendi'den işbu rapor ile takdim olunan Diyarbekirli Said Paşa merhumun “Mîzanü'l-Edeb” nam kitabı fenn-i belagete dair bir eser-i edebî olup bundan on üç sene akdem ruhsat-ı resmiyye ile tab' olunmuş ise de müellif kitabın bazı ifadât ve tarifâtı ve intihap eylemiş olduğu gazeliyât ve eş'ârın ekseri ve ale'l-husus otuzuncu ve elli ikinci ve elli üçüncü ve elli beşinci ve yetmişinci ve yetmiş birinci ve yetmiş ikinci ve yetmiş üçüncü ve yetmiş altıncı ve yetmiş yedinci ve yetmiş sekizinci ve yetmiş dokuzuncu ve seksen birinci sahifelerinde işaret olunan mahaller mahzurdan gayr-i salim görülmemiş ve ismi defter-i mahsusuna kaydedilmiş olmakla bunun nüsah-ı mevcudesinin toplattırılması lüzumunun Dahiliye ve Zaptiye Nezaret ve Rüsûmât Emanet-i Celîleleriyle Posta ve Telgraf Nezaret-i Aliyyesine ve tamimen Maarif idarelerine iş'âr buyurulması kararlaştırılmıştır. Ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.” 3 Rebiülahir 320 ve 25 Haziran 318 [10 Temmuz 1902] ...

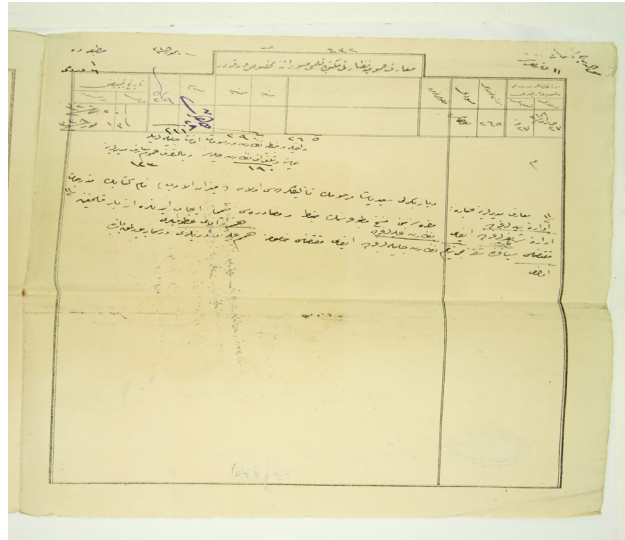
Maarif-i Umumiye Nezareti Mektubî Kaleminden Dâhiliye ve Zaptiye Nezaret ve Rüsûmât Emanet-i Celîleleriyle Posta ve Telgraf Nezaret-i Aliyyesine ve bittasarruf umum Maarif Müdürlerine yazılan müteakip yazıda ise durumun gereği yönünde işlem yapılması istenmektedir:

“... ifa-yı muktezası hususuna himem-i vâlâ-yı atûfîleri der-kâr buyrulmak bâbında.” 20 Rebiülahir 320 ve 13 Temmuz 318 (BOA, MF. MKT 646/51 – 20 R 1320 - Orijinal Kayıt no: 48533).

(BOA, MF. MKT 646/51 – 3 R 1320)

Mizanü'l-Edeb hakkında rapor (BOA, MF. MKT 646/51– 3 R 1320 ve 25 Haziran 318)

12. ARKEOLOJİ MÜZESİ'NE KİTAP BAĞIŞI

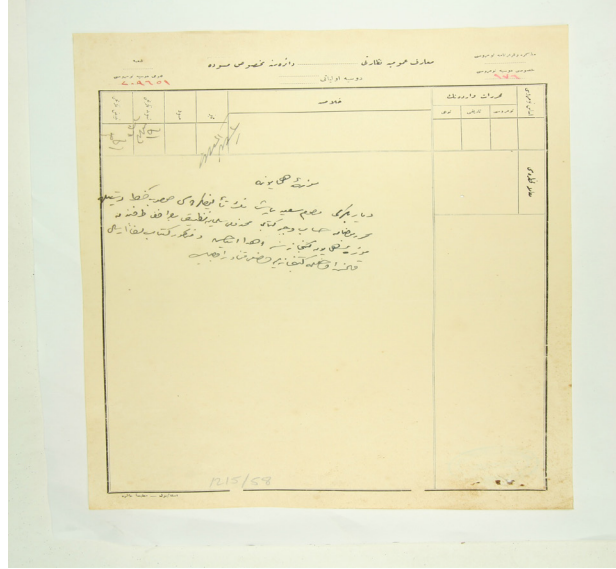
Said Paşa'nın el yazısıyla olan "Hesap ve Cebir" kitabının Süleyman Nazif Bey tarafından Müze-i Hümayun'a hediye edilmiş olduğuna dair belge arşiv kayıtları arasında bulunmaktadır:

"Maarif-i Umumiye Nezareti - Umumi kayıt no: 209651

Müze-i Hümayun'a

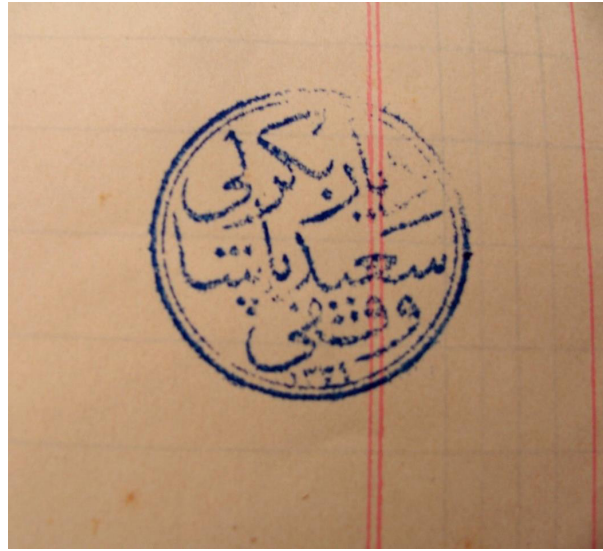
Diyarbakirli merhum Said Paşa'nın te'lif-kerdesi olup hatt-ı destiyle muharrer bulunan "Hesap ve Cebir" kitabı mahdumu Süleyman Nazif Beyefendi tarafından Müze-i Hümayun Kütüphanesi'ne ihdâ edilmiş ve mezkûr kitap leffen irsal kılınmış olmakla kütüphaneye vaz'ı mütemennâdır. Ol bâbda." (BOA, MF. MKT 1215/58 – 29 C 1334).

Said Paşa'nın kütüphanesinde bulunan ve çeşitli konulara ait 602 cilt kitapla birlikte Paşa'nın el yazısıyla kaleme alınmış defterler halindeki notları ailesi tarafından Arkeoloji Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Bu bağışın 1910 tarihinde yapıldığı belirtilmekte ise de (Koç, Havva, "Arkeoloji Kütüphanesi", *DİA, C. III*, İstanbul, 1991, s. 381) BOA kayıtları bu bağışın 1334 [1916] tarihinde yapıldığını bildirmektedir. Ayrıca Kütüphanedeki Said Paşa'nın müsvedde defterlerinde yer alan vakfiye mührü üzerinde yer alan tarihin de 1334 [1916] olduğu görülmektedir. Said Paşa'nın kütüphanesine ait kitaplar 1910 tarihinde Müze'ye bağışlanmış olsa bile Paşa'nın şahsi evrak ve defterlerinin 1916 yılında bağışlandığı söylenebilir.

(BOA, MF. MKT 1215/58 – 29 C 1334)

13. SAİD PAŞA'NIN BAĞIŞ KİTAPLARINDA BULUNAN VAKIF MÜHRÜ

14. DİYARBEKİR MEKTEB-i İDADİSİ'NE BAĞIŞLAR

Said Paşa'nın vefatı yılında hizmete açılan Diyarbekir Mekteb-i İdadi-i Mülkî kütüphanesine Süleyman Nazif Bey'in 1892 yılında bağışladığı Said Paşa'ya ait "bazı eşya"nın kıymetli bir teleskop ile yıldızların güneş etrafındaki devirlerini gösteren bir alet ve tarih-i tabii (fizik) haritalarından ibaret malzemeler olması bunların Said Paşa'nın geride bıraktığı gözlem ve çalışma araçları olduğunu göstermektedir. Diyarbekir'in o zamanki Maarif Müdürü Mehmed Ali Aynî Bey'in arzı üzerine Maarif Nezareti, Süleyman Nazif Bey'in bu davranışını teşekkür ve mahzuziyetle karşıladığını bildirmiştir:

“Maarif Nezaret-i Celîlesi Cânib-i Âlisine Numara : 22

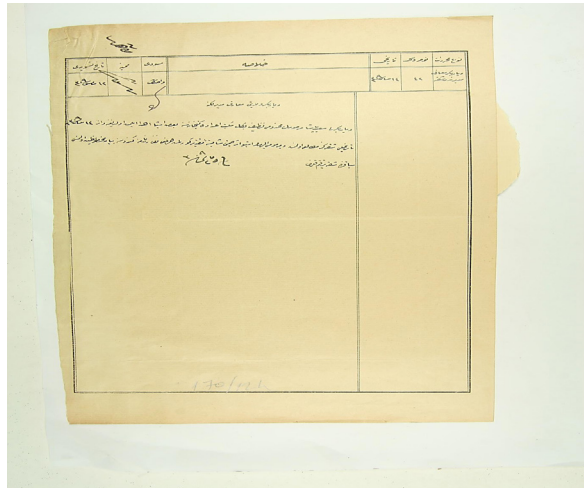
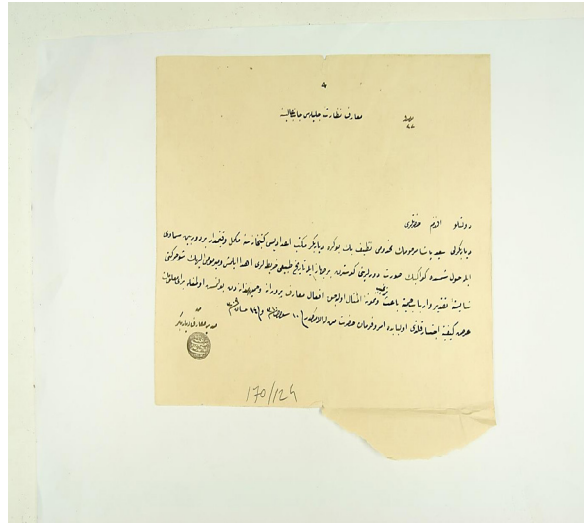
Devletlü Efendim hazretleri

Diyarbakırlı Said Paşa merhumun mahdumu Nazif Bey bu kerre Diyarbakir Mekteb-i İdadîsi Kütüphanesi'ne mükemmel ve kıymetli bir dûrbîn-i semavî ile havl-i şemste kevâkibin sureti- devirlerini gösteren bir cihaz ile tarih-i tabii haritaları ihdâ eylemiş ve mîr-i mûma ileyhın şu hareketi şâyeste-i takdir ve erbâb-ı hamîyyete bâis-i tergîp ve numune-i imtisâl olacak ef'âl-i maarif-perverâne ve hamîyyet-mendâ-neden bulunmuş olmakla berây-ı ma'lûmât arz-ı keyfiyete ictisar kılındı. Ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.” 10 Şevval 310 ve 14 Nisan 309 [27 Nisan 1893] Bende Müdür-i Maarif-i Diyarbakir Mehmed Ali Aynî (mühür).

Bu yazı üzerine Maarif Nezareti cevabî olarak şu karşılıktaki bulunmuştur:

“Diyarbakir Vilâyeti Maarif Müdürlüğüne

Diyarbakırlı Said Paşa merhumun mahdumu Nazif Bey'in Mekteb-i İdadî Kütüphanesi'ne bazı eşya ihdâ eylemiş olduğuna dair 14 Nisan 309 tarihli şukkanız mütalaa olunmuş ve mîr-i mûma ileyhın işbu eser-i hamîyyeti şâyeste-i takdir görülmüş olmakla Nezaret namına kendisine beyan-ı mahzûziyet olunması siyakında şukka terkîm kılındı.” 25 Mayıs 309 [6 Haziran 1893] (BOA, MF. MKT 170/ 124 – 21 ZA 1310).

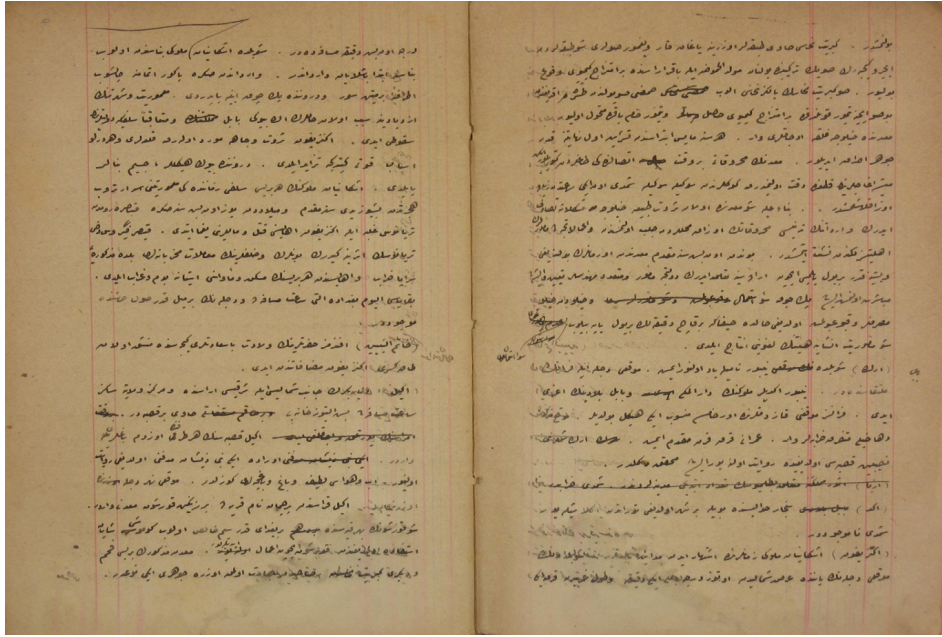
(BOA, MF. MKT 170/ 124 – 21 ZA 1310)

MEZOPOTAMYA BÖLGESİ TARİH-COĞRAFYASINA AİT NOTLAR

Mir'âtü'l-İber ve Diyarbakir Tarihi başta olmak üzere planladığı tarih çalışmalarına çok iyi notlar hazırlayan Said Paşa'nın bu müsveddelerinin önemli bir bölümü Arkeoloji Kütüphanesi'nde, bir defter de

İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesinde korunmuştur. Eldeki notlardan edinilen izlenim onların bir kısmının yayınlanan eserlerde kullanıldığı ancak bir kısmının da herhalde yayınlanması planlanan eserlere saklandığı yönündedir. Millet Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan notlarını Said Paşa'nın 1300/1882-83 yılında kaleme aldığı göz önünde bulundurulursa bu notların ilk etapta 1302'de yayınlanan *Diyarbakir Tarihi* yazısının, daha sonra da 1304/1886-87'de yayınlanmaya başlayacak olan *Mir'âtü'l-İber*'in alt yapısını hazırladığı düşünülebilir.

Süleyman Nazif, altı ay süren Bağdat valiliğinden ayrılıp 1915 yılında İstanbul'a dönmüştü. Pederi Said Paşa'ya ait (kitap ve) defterleri bu sırada kütüphanelere devretmeye karar vererek tümü denebilecek kısmını Müze Kütüphanesine verdikten sonra bir defteri de Millet Kütüphanesine bağışlamıştır. Süleyman Nazif'in, 1917 yılı başlarında bu bağışı yapması, 17 Nisan 1916 tarihinde açılan Millet Kütüphanesine ziyarete ve tebrike gelmiş olmasıyla ilgili bir davranış olarak düşünülebilir. 3 Mayıs 1916'da Müze Kütüphanesine pederine ait defterleri bağışlayan Süleyman Nazif, Said Paşa'nın elimizdeki not defterini, Müze'ye verdiği defterlerin arasına koymayarak Ali Emirî Efendi tarafından o günlerde tesis edilmiş olan Millet Kütüphanesine bağışlamak üzere ayırmış olmalıdır. Said Paşa'nın öğrencisi olarak kabul ettiğimiz Ali Emirî Efendi aynı zamanda Süleyman Nazif'in de yakın dostudur. Süleyman Nazif, bu konumdaki Ali Emirî Efendi'ye, kütüphanesine koymak üzere pederinin önemli bilgileri not etmiş olduğu bir defterini takdim ederek değerli bir armağanla hem tebrikte bulunmuş hem de bu eseri kütüphane okuyucularıyla buluşturmuş oluyordu.

(AETRH 553)

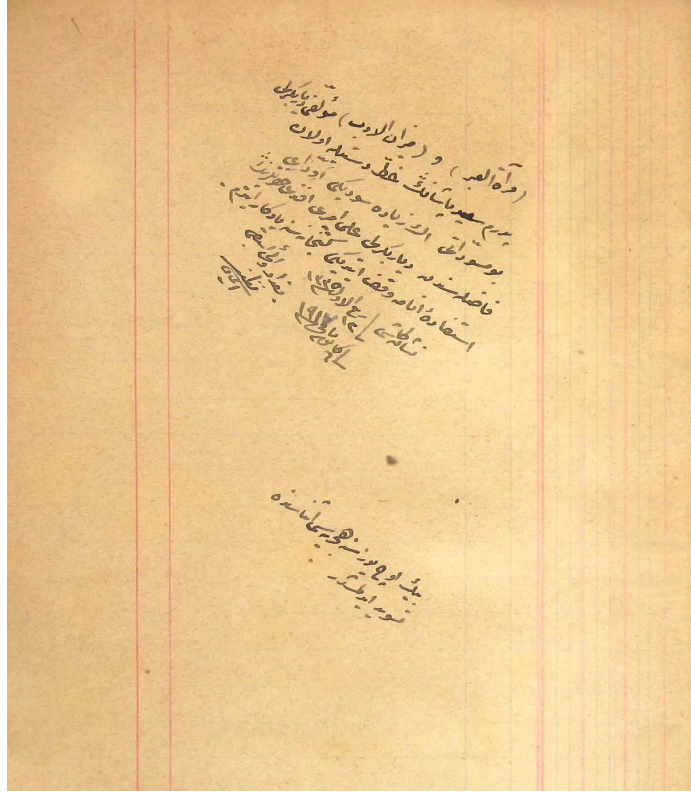
15. SÜLEYMAN NAZİF BEY'İN BAĞIŞ NOTU

İstanbul'daki Millet Yazma Eser Kütüphanesine Not Defteri'nin Süleyman Nazif tarafından verildiği, notların yer aldığı defterin arka iç kapağında Süleyman Nazif'in düştüğü nottan anlaşılmaktadır. Süleyman Nazif, kendi yazısıyla mailî bir hatla kaleme aldığı tek cümle ile notların mahiyetini bildirmiş olmaktadır:

“*Mir'âtü'l-İber* ve *Mizânü'l-Edeb* müellifi Diyarbakirli pederim Said Paşa'nın hatt-ı destiyle olan bu müsveddâtı, en ziyade sevdiği eviddâ-yı fâzlasından Diyarbakirli Ali Emirî Efendi Hazretleri'nin istifade-i enâma vakfettiği kütüphanesine yadigâr ettim. Bağdat Vali-i Esbakı Süleyman Nazif. 12 Rebiülevvel 1335 ve 6 Kânunisanı 1917 Nişantaşı.”

Bu ifadelerin altında, not defterinin “Bin üç yüz sene-i Hicriyyesi esnasında tesvid edilmiştir” kaydına yer verilerek önemli görülen bir husus daha belirtilmiştir. Defterin herhangi bir yerinde Said Paşa'ya ait

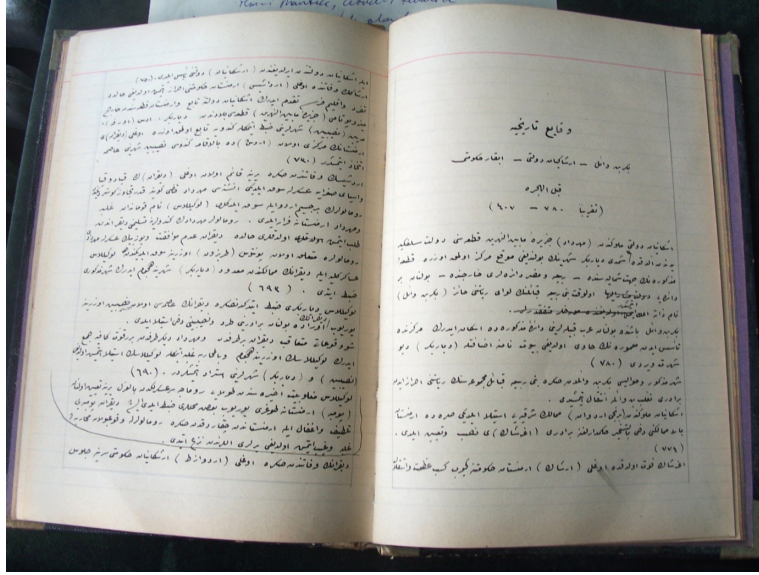
bir imza veya doğrudan bir işaretin bulunmaması Süleyman Nazif'in düştüğü notun önemini artırmaktadır.

16. DİYARBEKİR TARİHİ KRONOLOJİSİ

Yıl	Tarih	Hadiseler
1690	1690	Diyarbakır'da Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1691	1691	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1699	1699	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1700	1700	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1701	1701	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1702	1702	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1703	1703	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1704	1704	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1705	1705	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1706	1706	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1707	1707	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1708	1708	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1709	1709	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1710	1710	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1711	1711	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1712	1712	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1713	1713	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1714	1714	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1715	1715	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1716	1716	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1717	1717	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1718	1718	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1719	1719	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)
1720	1720	Şeyh İsmail'in vefatı. (Hicri 1106)

17. MİR'ATÜ'L-İBER MÜSVEDELERİ

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH. MKT

İ. DH

İ. DH SAİD

İ. ŞD

MF. MKT

ŞD

Y. EE

Y. PRK. DH

Yazma Eserler

Arkeoloji Kütüphanesi, 534

Millet Yazma Eser Kütüphanesi, AETrh 553

Ansiklopedi maddesi

Koç, Havva, "Arkeoloji Kütüphanesi", *DİA*, C. III, İstanbul, 1991.

EXTENDED ABSTRACT

Said Pasha is one of the important scientist and literary men raised by Diyarbakır. Said Pasha, unlike the other Said Pashas of his period, was called Said Pasha from Diyarbakır and was known as such. During the second half of the 19th century, he was both employed in government duties and produced works in the field of science and literature. He is also the father of famous literary figures Suleyman Nazif and Faik Ali Ozansoy. He is also a person who has earned the respect of Ali Emiri Efendi.

His life as a writer, which started with the work *Mir'ât-ı Sıhhat*, which he translated from French, continued with the work *Nuhbetu'l-Emsal* and *Tabsıratu'l-İnsan*, which he translated from Arabic. In addition to this Works, there is a *Divançe* containing his poems. Said Paşa's opus magnum, *Mir'âtu'l-Iber*, was published in nine small volumes in 1886 with 3186 pages. *Mizanu'l-Edeb*, an important work he wrote on literary arts, was published in 1888, and the book *Hulasa-i Mantık* in 1892.

We have obtained most of these documents from the Ottoman Archive records of the Prime Ministry, and some of them from the handwritten notes of Said Pasha and found in various libraries. We hope that the available documents will help to enlighten many points related to the life and civil service of Said Pasha from Diyarbakır and to contribute to future studies.

In the genealogy document, which is among the documents of Said Pasha in the Archeology Museum, it is understood that Said Pasha was a sayyid from the forty-third generation, the grandson of the Prophet, through Hazrat Hussein.

Said Pasha continued to be benefited from during the periods when he took a break from his duty. For example, it was aimed to benefit from his experience in the operation to neutralize the Hemavend bandits. We learn this from government correspondence. Said Pasha was asked to help in the pursuit of the Hemavend bandits, but Said Pasha made excuse and asked to be forgiven from this duty. As a result of the correspondence, Said Pasha was pardoned by deciding that his company was not needed.

During his first retirement years, Said Pasha continued to be employed in state affairs temporarily to benefit from his experiences during his vacant time in his hometown of Diyarbakır. One of these temporary duties was during the rebellion of Osman and Huseyin Beys, sons of Lord of Cizire Bedirhan Pasha.

Said Pasha was given the rank of Rumeli Beylerbeyi by state.

A literary work he wrote was confiscated years later as it was deemed objectionable.

As his state duties are stated in detail in his duty record, his superiors testify that he is a reliable bureaucrat.

Said Pasha had to accept the Muş governorship/mutasarrıflık due to necessity; however, when he could not adapt to the climate of this place and fell ill, he demanded that his Office be transferred to another sanjak. Despite having submitted this petition, Said Pasha was transferred to Mardin after serving in Muş for nearly a year. It is understood that Said Pasha, who was transferred to the post governor of Mardin on 22 July 1891, lasted around four months in Mardin. The salary amount of Said Pasha, who was transferred to the Mardin sanjak by substitution, and the deductions to be made are reported.

The retirement pension that was granted to his heirs upon the death of Said Pasha is also among the records. After Said Pasha's death, the process was initiated upon the application for the payment of a salary to his wife and children who did not reach the age of twenty, and the amount to be paid to the widow and orphans was determined. Said Pasha had two children under the age of twenty who benefited from his salary, and his wife, Aişe Hanım.

It is also learned from the documents that after his death, Said Pasha's tools for geometry and astronomy were donated to the Diyarbakır İdadi school by his son Suleyman Nazif.

It is learned from the records that Said Pasha's personal library and handwritten documents were donated to the Istanbul Archeology Museum by Suleyman Nazif. A notebook containing draft notes written by Said

Pasha on the Southeastern Anatolia Region was donated to the Millet Library by Suleyman Nazif, dedicated to Ali Emiri Efendi, the founder of the library. This donation by Suleyman Nazif at the beginning of 1917 can be considered as an act related to the fact that he came to visit and congratulate the Millet Library, which was opened on April 17, 1916.